

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Кафедра спортивних ігор і менеджменту фізичної культури

Ганна ТІТОВА

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»**

для здобувачів вищої освіти за другим (магістерським) рівнем
зі спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

Одеса – 2025

*Рекомендовано до друку вченою радою Університету Ушинського
(протокол № 3 від 30.10.2025 р.)*

Рецензенти:

Панасюк І. В., кандидат педагогічних наук, доцент, керівник фізичного виховання Одеського торговельно- економічного фахового коледжу.

Бобошко В.В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спортивних ігор і менеджменту фізичної культури ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Г. В. Тітова

Методичні рекомендації до організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Професійна діяльність учителя фізичної культури» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура).Одеса : Університет Ушинського, 2025. 56 с.

Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів з навчальної дисципліни «Професійна діяльність учителя фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за другим (магістерським) рівнем зі спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура) містять вимоги до знань і вмінь здобувачів 2 року навчання, набутих у процесі вивчення дисципліни, завдання для самостійної роботи, перелік питань до самоконтролю, приблизну тематику індивідуального навчально-дослідного завдання, рекомендовану літературу.

АНОТАЦІЯ ДИСЦИПЛІНИ

Інтеграція України в європейський освітній та науковий простір, підвищення якості освіти та рівня викладання навчальних дисциплін зумовлюють посилення вимог до сучасного викладача, рівня його професійної компетентності, загальної культури, педагогічної майстерності та постійного самовдосконалення. На сучасному етапі розвитку теорії та практики виховання молодого покоління особливо актуальними є проблеми педагогічної майстерності та педагогічної діяльності.

Як наслідок — висока активність населення в опануванні фізичних вправ, підвищена зацікавленість до спортивних змагань, престижність роботи у сфері фізичної культури і спорту. Закон України «Про вищу освіту» (2014) детермінував реструктуризацію спеціальностей та освітньо-професійних програм, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту за двома напрямками: 014 Середня освіта (Фізична культура) й 017 Фізична культура і спорт.

Запити на освітні послуги сучасного суспільства і тенденції розвитку магістерських програм з методики спортивної підготовки, а саме напряму «Професійна діяльність учителя фізичної культури» актуалізують потребу підготовки майбутніх фахівців в галузі фізичної культури і спорту, які володіють професійними компетентностями достатніми для ефективного і якісного виконання професійних обов'язків в освітніх закладах.

Метою викладання навчальної дисципліни «Професійна діяльність учителя фізичної культури» є – сформувати у здобувачів уявлення про цілісну структуру професійної діяльності вчителя, його особистості, виявити свої здібності і ступінь готовності до педагогічної діяльності, сприяти формуванню індивідуального стилю педагогічного спілкування, стимулювати творче розв'язання практичних завдань, професійне самовиховання, формувати потребу в неперервному педагогічному самовдосконаленні, створювати реальне уявлення про суперечності, проблеми, труднощі, з якими пов'язана праця вчителя, ознайомити з шляхами виходу з професійних ситуацій. Сформувати мотивацію щодо використання набутих знань у професійній діяльності.

Дозвіл на використання ІІІ: здобувачам вищої освіти дозволено використання генеративних інструментів штучного інтелекту (ІІІ) для виконання письмових робіт, наукових досліджень та інших завдань. Однак робота повинна містити оригінальні висновки, аналіз та критичне осмислення.

Можливість перезарахування результатів навчання, отриманих у неформальній освіті Мета: Ця можливість надається для сприяння

індивідуальним освітнім траєкторіям, визнання попереднього досвіду та досягнень здобувачів, а також для оптимізації їхнього навчального навантаження.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Професійна діяльність учителя фізичної культури» є: розвивати у майбутніх учителів фізичної культури уявлення про педагогічну діяльність як рефлексивне керування діяльністю учнів; формувати знання, уміння, навички щодо педагогічної діяльності в умовах сучасної школи на соціальному, теоретико-методичному, психологічному, практико-діяльнісному рівнях.

У результаті вивчення навчальної дисципліни *здобувач вищої освіти знає:*

- основні поняття педагогічної культури, педагогічної майстерності, педагогічної творчості та їхні складники;
- причини конфліктів між педагогами й учнями та шляхи їхнього розв'язання;
- основні компоненти педагогічного авторитету; структуру і головні напрями професійно-педагогічного самовдосконалення.

Здобувач вищої освіти вміє:

- обґрунтувати сутність та спільні й відмінні риси у поняттях «професійна культура», «професійна майстерність», «професійна майстерність», «професійна творчість», «педагогічні здібності»;
- організовувати педагогічну взаємодію у процесі бесіди з учителями, батьками, учнями з дотриманням вимог педагогічного такту;
- моделювати педагогічно доцільне розв'язання конфліктної ситуації;
- використовувати інноваційні технології, елементи передового педагогічного досвіду в системі фізичного виховання школярів.

ОПАНОВУЮЧИ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗДОБУВАЧ ПОВИНЕН ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ:

- сумлінно, вчасно й самостійно (крім випадків, які передбачають групову роботу) виконувати навчальні завдання, завдання проміжного та підсумкового контролю;
- бути присутнім на всіх навчальних заняттях, окрім випадків, викликаних поважними причинами;
- ефективно використовувати час на навчальних заняттях для досягнення навчальних цілей, не марнуючи його на зайві речі;

– сумлінно виконувати завдання з самостійної роботи, користуватися інформацією з надійно перевірених джерел, опрацьовувати запропоновані та додаткові літературні джерела та Інтернет-ресурси.

ТЕМА 1.ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЯК ДИСЦИПЛІНА

План

1. Основи професійної майстерності як дисципліна.
2. Термін «професійна майстерність». Базові поняття.
3. Професійна майстерність учителя і педагогічна творчість.

1. Основи професійної майстерності як дисципліна.

Серед основних завдань дисципліни виокремлюємо: оволодіння знаннями з основ педагогічної майстерності, практичними вміннями, з'ясування вимог нормативно-законодавчої бази з функціонування освіти в Україні; аналіз та обґрунтування педагогічних ситуацій, що вимагають інтеграції знань з педагогіки, психології, філософії, української мови (за професійним спрямуванням); раціональне використання інформаційних технологій в освітньому процесі; формування особистості педагога з високою фаховою компетентністю. В. Сухомлинський зазначав: «Що було найголовніше в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей».

Любов до дитини передбачає для вчителя: володіння складовими професійної компетентності, наявність психолого-педагогічних знань, застосування інновацій в освітньому процесі, дотримання морально-етичних цінностей.

Професійна діяльність учителя фізичної культури є специфічною. Це діяльність, що спрямована на розвиток фізичних якостей особистості у взаємозв'язку з формуванням здорового способу життя. Сьогодні удосконалена нормативна бази України в галузі освіти, зокрема: Закон України «Про освіту», Концепція Нової української школи, в якій передбачено стимулювання особистого і професійного зростання педагога, надання йому академічної свободи, матеріального стимулювання. Окремі витримки з концепції Нової української школи:

Школа українська буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель. Він – успішний вчитель та фахівець – вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає.

Насамперед творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, буде надано академічну свободу. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантуватиме йому свободу від втручання у професійну діяльність. Суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. Учителі вивчатимуть особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи до

управління освітнім процесом, психологію групової динаміки тощо. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Діти сьогодні хочуть сучасних, діти сьогодні хочуть креативних, діти сьогодні хочуть учителів, які насамперед розуміють їх (за Концепцією Нової української школи).

2. Термін «Професійна майстерність». Базові поняття.

Ключове слово «Професійна майстерність». За педагогічним словником С. Гончаренка «Професійна майстерність – це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями П. м. педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, Професійна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість, (оригінальність). П. м. ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами П. м. є гуманістична позиція педагога й професійно значимі особистісні риси і якості».

За дослідженнями В. Павленка, майстерність вчителя фізичної культури полягає в правильному застосуванні вибору методів навчання, використанні різних форм організації учнів в процесі занять фізичними вправами, сприянні зміцнення їх здоров'я, належного фізичному розвитку, формуванні вмінь і навичок в різних видах рухів, розвитку рухових якостей, постійного інтересу до систематичних занять фізичними вправами і спортом, співвідношенні фізичного виховання з розумовим, естетичним та трудовим.

Питання педагогічної майстерності, її рівнів досліджується низкою учених (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та інші). Першим ввів поняття А. Макаренко у статті «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду», назвавши термін «майстерність вихователя». Упродовж багатьох років В. Сухомлинський розвивав теорію педагогічної майстерності, визначав шляхи її становлення. Означеній проблемі та іншим питанням педагогічної освіти

присвячено його праці : «Сто порад вчителю», «Павлиська середня школа», «Як виховати справжню людину», «Серце віддаю дітям», «Розмова з молодим директором школи» та інші. За В. Сухомлинським, складовими педагогічної майстерності є: гуманізм, педагогічні здібності, Професійна взаємодія.

Значний вклад в розвиток наукової думки щодо педагогічної майстерності вніс І. Зязюн. Тезисно подамо окремі думки І. Зязюна щодо сутності педагогічної майстерності.

1. Складниками професіоналізму у будь-якій професії є компетентність та озброєність системою вмінь. У педагогічній діяльності для професіоналізму замало лише цих двох компонентів. Необхідні певні особистісні якості, адже сам педагог є інструментом впливу на учня. Цей інструмент – його душа – має бути чутливим до іншої людини, гуманним у своїх помислах. 2. Змістова характеристика основних компонентів професійно-педагогічної діяльності може бути репрезентована таким чином: мета діяльності (формування особистості учня як гідного громадянина своєї країни); суб'єкт діяльності (учитель, педагогічний колектив школи); об'єкт діяльності (учень, класний керівник) та сукупність дій і операцій, за допомогою яких реалізується діяльність (способи, прийоми впливу вчителя на учня); результати діяльності (рівень сформованості необхідних рис і якостей особистості учня). 3. В оволодінні майстерністю можна виокремити кілька рівнів.

Елементарний рівень. У вчителя наявні лише окремі якості професійної діяльності. Найчастіше – це володіння знаннями для виконання педагогічної дії, володіння предметом викладання. Проте через брак спрямованості на розвиток учня, техніки організації діалогу продуктивність його навчально-виховної діяльності є низькою.

Базовий рівень. Учитель володіє основами педагогічної майстерності: педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, стосунки з учнями і колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет викладання, методично впевнено і самостійно організовано навчально-виховний процес на уроці. Цього рівня, як правило, досягають наприкінці навчання у вузі.

Досконалий рівень. Характеризується чіткою спрямованістю дій учителя, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Вчитель самостійно планує і організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості учня.

Творчий рівень. Характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності. Вчитель самостійно конструює оригінальні

педагогічно доцільні прийоми взаємодії. Діяльність будує, спираючись на рефлексивний аналіз. Сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності.

Учений визначає структуру професійної компетентності:

- Професійна спрямованість особистості викладача (ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на особистість вихованця і навчально-виховний колектив, на цілі педагогічної діяльності);

- професійне знання (предмета, методики його викладання, теоретичних основ педагогіки і психології);

- здібності до педагогічної діяльності (комунікативні – повага до людей, доброзичливість, товаристськість; перцептивні – професійна передбачуваність, емпатія; Професійна інтуїція; динамічні – здатність до вольового впливу і логічного переконання; емоційно-почуттєві – здатність володіти собою і вибудовувати педагогічну дію на позитивних почуттях; оптимістичне прогнозування тощо);

- Професійна техніка як форма організації поведінки викладача, що ґрунтується на двох групах умінь: 1) умінні володіти собою – поставою, мімікою, жестами, пантомімікою; керувати емоційними станами – знімати зайве психічне напруження, викликати стани творчого самопочуття; володіти технікою мови – дихання, голосоутворення, дикція, темп мовлення; 2) вміння співпрацювати з кожним учнем і всім класом у процесі вирішення педагогічних завдань – дидактичних, організаторських, контактної взаємодії, стимулювання діяльності вихованців тощо.

За І. Зязюном, професійно-Професійна діяльність повинна будуватися на підставі такого типу керівництва, при якому вчитель:

- а) відноситься до учня як активного суб'єкта навчання, яке здійснюється в загальній системі колективної роботи класу;

- б) розвиває здібності учня з самокерування (саморегуляція, самоорганізація, самоконтроль) власною діяльністю;

- в) організовує процес навчання як розв'язання навчально-пізнавальних проблем на ґрунті творчої взаємодії (діалогу) з учнями.

У сучасній науці виокремлюють два види функції педагогічного керівництва діяльністю учнів. Перший – вчитель конструє предметний зміст цієї діяльності (добирає зміст, методи навчання). Другий – вчитель в доповнення до предметного змісту навчання ще прогнозує і форми спільної діяльності з учнями, що забезпечують формування продуктивних відносин, розвиток певних соціально-психологічних якостей особистості школяра.

За дослідженнями окремих учених (Л. Кайдалова, Н. Щокіна, Т. Вахрушева) компонентами педагогічної майстерності є:

– професійна компетентність – знання педагогіки, психології, логіки, принципів, форм і методів навчання і виховання, змісту навчального предмета та індивідуальних особливостей студента; уміння спілкуватися, дохідливо викладати навчальний матеріал, вести полеміку, керувати дискусією, використовувати наочні посібники і технічні засоби навчання, зацікавлювати і підтримувати увагу, аналізувати та оцінювати знання та вміння студентів, володіти комп'ютером; навички усного мовлення, розподілу власної уваги, орієнтування в часі;

– особисті якості – науковий світогляд, висока моральність, широкий кругозір та ерудиція, духовна культура, оптимізм, емоційна стійкість, витримка, наполегливість, співчуття, терплячість і доброзичливість;

– Професійна техніка – комплекс умінь та навичок, що дають змогу досягнути оптимальних результатів у навчанні та вихованні студентів (міміка, жести, техніка мовлення, техніка педагогічного спілкування, вміння контролювати власні емоції, настрій тощо);

– педагогічний такт – уміння обирати відповідний тон і стиль спілкування із студентами, колегами; Професійна творчість – заснована на повноті інформації, науковому прогнозі, умінні педагога кожного разу по-новому й ефективно застосовувати в навчально-виховному процесі різні комбінації форм і методів педагогічного впливу. Розмаїття педагогічних ситуацій, виникнення проблем, прагнення підійти до їх вирішення нестандартно на основі своєї уяви обумовлюють педагогічну творчість. Робота «за шаблоном» значно збіднює педагогічний процес і негативно впливає на авторитет педагога;

– гуманістична спрямованість – одна з визначальних характеристик майстерності. Спрямованість – це прагнення особистості до певного роду занять, що базується на стійкому інтересі до нього. Основою її є ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації. Гуманістична спрямованість – це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження духовних цінностей, моральних норм поведінки і відносин тощо;

– культура мовлення – майстерне володіння словом, уміння точно, доступно, емоційно, образно висловлювати свої думки, оскільки всі педагогічні задуми, цілі та завдання реалізуються в педагогічній взаємодії – спілкуванні зі студентами;

– педагогічні здібності – це особливі якості особистості викладача, що зумовлюють успішність педагогічної діяльності.

Безперечно, що означені компоненти педагогічної майстерності є важливими й для підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

3.Професійна майстерність учителя і професійна творчість

Професійна творчість – це створення чогось нового, здатність педагога діяти в нових умовах, його постійне самовдосконалення, що позитивно впливає на

розвиток особистості. Характеристики творчості: новизна і перетворення. На думку В. Сухомлинського, творчість є основою педагогічної майстерності. У книзі «Розмова з молодим директором школи» творчість вчителя становлять:

1. Професійна компетентність, професіоналізм. Головним змістом професійних знань є ґрунтовне знання предмета, методики його викладання, знання педагогіки і психології.

2. Гуманістична спрямованість діяльності. Той, хто не любить і не поважає дітей, не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати.

3. Здатність до науково-дослідної діяльності. Поєднання практики з елементами наукового дослідження В. Сухомлинський вважав вищим етапом педагогічної творчості.

4. Педагогічні здібності: толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується, комунікативність, професійна проникливість, пильність, інтуїція, емоційна стабільність, креативність, впливовість

5. Професійна техніка (мистецтво, майстерність, уміння). Передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою).

Учені подають визначення поняття «творчість учителя фізичної культури». Це оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики фізичного виховання й навчання. Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду в різних формах фізичного виховання (оздоровчі заходи в режимі дня, урок, позакласні заняття) з урахуванням індивідуальних особливостей фізичного розвитку та стану здоров'я школярів.

Педагогічну майстерність учителя розглядаємо з погляду його креативності. Професійна творчість проявляється в інноваційних підходах до освітнього процесу, в умінні зацікавити учнів вивченням предмета, у створенні умов співпраці зі здобувачем освіти. За словами Т. Сорочан, Концепція «Нова українська школа» спрямовує на розуміння взаємозв'язку педагогічної

майстерності й творчості, що ґрунтується на уявленнях про специфічні особливості особистості, вчителя-майстра, якому притаманні громадянська відповідальність, почуття нового, спрямованість на творчість, психологічна й Професійна компетентність. Професіоналізм учителя удосконалюється відповідно до вимог сучасності, тобто проходить трансформацію.

За дослідженнями С. Сисоевої, творчий вчитель – це творча особистість з високим ступенем розвиненості мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, і, яка внаслідок спеціальної професійної підготовки та постійного самовдосконалення, набуває знань, умінь і навичок педагогічної праці, оволодіває уміннями формування творчої особистості учня у навчально-виховному процесі.

За С. Сисоевою, визначено чотири рівні творчої педагогічної діяльності вчителя:

- 1- й рівень – репродуктивний;
- 2- й рівень – раціоналізаторський;
- 3- рівень – конструкторський;
- 4- й рівень – новаторський.

Здатність творчого вчителя до педагогічної майстерності характеризується не тільки високим рівнем педагогічної креативності, і відповідно до сучасних вимог рівнем володіння предметом, який викладається, а й набутими психолого-педагогічними знаннями, уміннями та навичками, які забезпечують ефективність його взаємодії з учнями щодо розвитку творчих можливостей учнів у навчально-виховному процесі.

С. Сисоева виокремила критерії творчої педагогічної діяльності, серед яких: розробка принципово нових підходів до навчання, виховання і розвитку учнів; раціоналізація та модернізація змісту, форм, методів та засобів навчально-виховного процесу у світлі реформування освіти, зокрема з метою розвитку творчих можливостей учнів, їх талантів та обдарованості; комплексне і варіантне використання в професійній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок; бачення нової проблеми у зовнішньо знайомій ситуації, знаходження варіантних шляхів її вирішення; застосування науково, доказового вибору дій у конкретній педагогічній ситуації; проведення систематичного самоаналізу професійної діяльності, науково-дослідницької роботи з творчого узагальнення власного досвіду та досвіду своїх колег, володіння формами і методами управління творчою навчальною діяльністю

учнів з метою розвитку їх творчих можливостей; реалізація на практиці принципів педагогіки співробітництва; прояв гнучкості при виборі оптимального управлінського рішення у нестандартних (особливо конфліктних) ситуаціях; оригінальне конструювання навчально-виховного процесу.

Професійна майстерність тісно переплітається з поняттям «педагогічне мистецтво», але вони не ідентичні: педагогічне мистецтво – найвищий етап прояву майстерності. Професійна творчість удосконалює педагогічну майстерність, виявляється в науковій діяльності педагога і в творчій педагогічній роботі (оригінальне вирішення педагогічних завдань, розробка нових педагогічних методів, прийомів, застосування педагогічного досвіду в нових умовах, удосконалення системи роботи з учнями, імпровізація в педагогічному процесі). Сьогодні широко застосовуються інтерактивні методи навчання, рекомендовані для вчителів Нової української школи, що сприяють розвитку творчості вчителя.

Завдання для самостійної роботи:

Опрацювати сучасну фахову літературу

Запитання для самоконтролю:

1. Що означає термін «Професійна майстерність»?
2. На чому ґрунтується означене поняття?
3. Які критерії педагогічної майстерності сформульовані в сучасній науці?
4. Які рівні педагогічної майстерності виокремлюють науковці?
5. Які вимоги до сучасного вчителя сформульовані в Концепції «Нова українська школа»?
6. Що ви розумієте під поняттям «особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи»?
7. У чому полягають складові педагогічної майстерності?
8. Чи є відмінність між поняттями «Професійна майстерність» та «Професійна творчість»?
9. Що ви розумієте під поняттям «інноваційні методи навчання»?
10. Які конкурси педагогічної майстерності вчителів проводяться у нашому регіоні, на Всеукраїнському рівні?

ТЕМА 2. ЕЛЕМЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

План

1. Гуманістична спрямованість діяльності.
2. Професійна компетентність, професіоналізм.
3. Педагогічні здібності.
4. Професійна техніка.

1. Гуманістична спрямованість діяльності

Розглядаючи елементи професійної майстерності, необхідно з'ясувати вимоги до сучасного вчителя фізичної культури. Низка авторів навчального посібника (І. Випасняк, Г. Ковальчук, Г. Презлята, О. Фотуйма) виокремлюють наявність у них таких знань й умінь:

- Як організувати заняття з дітьми з різним станом здоров'я та рівнем фізичної підготовленості?
- Як зробити заняття привабливими, щоб викликати інтерес і стимулювати бажання до фізичного самовдосконалення учнів?
- Як пов'язати інтереси батьків і дітей із питань фізичного виховання?
- Які форми позаурочних занять і коли бажано використовувати, щоб вони, з одного боку, стали продовженням уроку, а з іншого – підготовкою до наступних?
- Як підготувати малят до шкільного режиму ще у стінах дошкільних закладів?
- Як організувати роботу за місцем проживання?
- Що робити з обдарованими дітьми, які прагнуть до спортивної досконалості?
- Як створити належну матеріальну базу ?
- Як залучити до фізичного виховання весь педагогічний колектив, медичних працівників і громадські організації, актив школи?

В основі діяльності вчителя – гуманістична спрямованість. За словником С. Гончаренка, гуманізм (від лат. *humanus*— людський, людяний) –

1) Система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. Це одна з головних характеристик майстерності, що полягає в спрямованості діяльності педагога на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Передбачає гуманістичний вияв його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів. Той, хто не любить і не поважає дітей, учнів, не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати.

Зміни в освітньому середовищі впливають на формування гуманістичної спрямованості сучасного педагога, зміст якої буде реалізовуватись з урахуванням: ідеї особистісно орієнтованого підходу в навчанні й вихованні; підпорядкування всіх дій педагога реальним інтересам учня; надання допомоги учневі у його саморозвитку шляхом виховання культури ставлення до самого себе, інших людей, природи, праці; забезпечення гармонійного і творчого розвитку кожного учня з наданням йому можливості прояву суб'єктності і самобутності; використання педагогічних вимог в опосередкованій формі (порада, прохання, довір'я, схвалення тощо, педагогічної підтримки); емоційного забарвлення ділових відносин з учнями; постійного контролю у процесі ділової комунікативної діяльності.

Гуманізм учителя фізичної культури проявляється у врахуванні ним фізіологічних, вікових особливостей учнів, фізичної підготовленості, стану здоров'я, ціннісному ставленні до дитини тощо.

2. Професійна компетентність, професіоналізм

Поняття «компетентність» розкривається в Законі України «Про освіту»: динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (Закон України «Про освіту» Розділ 1. Загальні положення. Стаття 1, п.15).

Професійна компетентність – це здатність особи до професійної діяльності. Вона набувається в процесі навчання в закладах освіти й удосконалюється впродовж життя. Наявність професійних знань, компетенцій (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних умінь та навичок) є важливими. Їх змістом є: знання предмета, методики його викладання, основ педагогіки і психології. Особливостями професійних знань є їх комплексність та інтеграція (потребує вміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, вибирати засоби взаємодії, інтегрувати зміст окремих понять),

Професіоналізм педагога – це сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються в людині у процесі оволодіння знаннями та довготривалої діяльності, що забезпечують якісно новий, вищий рівень вирішення складних професійних завдань. Педагогічний професіоналізм – вміння вчителя мислити та діяти професійно. Охоплює набір професійних властивостей та якостей особистості педагога, що відповідають вимогам учительської професії; володіння необхідними засобами, які забезпечують не

тільки педагогічний вплив на вихованця, але і взаємодію, співробітництво та співтворчість з ним. Передбачає: комплексність знань (предмета, педагогіки, психології, методик); особисту забарвленість знань; постійне їх оновлення.

Для активного співробітництва з учнями вчителю необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторського хисту та вміле оперування засобами формування моральних, інтелектуальних та духовних засад у школярів. Він повинен володіти широким арсеналом інтелектуальних, моральних та духовних засобів, що забезпечують педагогічний вплив на учня. До інтелектуальних засобів належать кмітливість, професійне спрямування сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, прояв та розвиток творчих здібностей учня. До моральних – любов до дітей, віра в їх можливості та здібності, Професійна справедливість, вимогливість, повага до вихованця – все, що складає основу професійної етики вчителя. Духовні засоби – основа його загальної та педагогічної культури.

Освітні стандарти спеціальностей спрямовані на формування компетентностей випускника, серед яких – професійна. Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запропоновано таке розуміння професійно-педагогічної компетентності. Професійно-Пефесійна компетентність учителя є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення). Ці зрушення встановлюють нові вимоги до трудової діяльності наших співгромадян: якості їх професійної підготовки й

професійної компетенції, рівня соціально-професійної мобільності, конкурентноздатності на ринку праці та в різних сферах виробничої діяльності.

Належне місце відводиться й особистісним якостям педагога, тобто структурі особистісних здібностей та рис характеру, його загальній культурі, управлінським та організаторським можливостям.

Учитель фізичної культури повинен добре володіти специфікою проведення уроку. Тому ми пов'язуємо педмайстерність з методикою навчання.

3. Педагогічні здібності

Педагогічні здібності (за О. Ханікянц): 1) сукупність технічних особливостей вчителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення; 2) елементи структури педагогічної майстерності – здатності до педагогічної діяльності, особливості перебігу психічних процесів, які сприяють успішності педагогічної діяльності;

3) уміння вчителя прогнозувати поведінку учня на основі постійно отримуваної інформації про нього, вміння аналізувати інформацію, яку сприймає учень, а також бачити засоби просування учнів до заданого рівня навченості; 4) стійкі індивідуально-психічні особливості людини, які сприяють успішному виконанню педагогічної діяльності та полягають у специфічній чуйності до об'єкта, засобів, умов педагогічної праці;

5) здібності вчителя.

Головною здібністю, що об'єднує всі інші, є толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується. З нею тісно взаємодіють комунікативність (потреба у спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); перцептивні здібності (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками); динамізм особистості (здатність активно впливати на іншу особистість); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ дітей в певному напрямі, зближуватися з ними, здобувати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ, конструювати, проектувати його). Педагогічні здібності загалом передбачають: комунікативні здібності; перцептивні здібності; динамізм; емоційну стабільність; оптимістичне прогнозування; креативність.

4. Професійна техніка

Поняття «Професійна техніка» формулюємо як комплекс компетентностей, необхідних учителю для реалізації дидактичної мети, уміле застосування їх в освітньому процесі, в основі яких – Професійна культура. Водночас Професійна техніка – це форма організації поведінки педагога:

уміння використовувати свій психофізичний потенціал як інструмент виховного впливу (володіти своїм фізичним, психічним, емоційним станом; голосом, мімікою, пантомімікою); уміння впливати на інших (вербальні, невербальні засоби спілкування), внутрішня і зовнішня техніка.

В. Ягупов включає дві групи компонентів педагогічної тактики: перша пов'язана з умінням педагога управляти своєю поведінкою, це – оптимальне керування емоціями, настроєм, прояв соціально-перцептивних здібностей: володіння технікою мови; виразна демонстрація вихованцям певних почуттів, суб'єктивного ставлення до тих чи інших дій вихованців; уміння пізнавати їхній внутрішній душевний стан. Друга група пов'язана з умінням педагога впливати на особистість вихованця і колектив, розкриває процесуальний бік навчання й виховання: дидактичні, організаційні, конструктивні, комунікативні вміння; технологічні прийоми, висування вимог, керування педагогічним спілкуванням тощо.

І. Кіреєва виокремлює такий елемент як Професійна технологія. Складовими педагогічної технології є: володіння мистецтвом спілкування з дітьми, вміння керувати своєю увагою та увагою дітей та інші. Окрім цього, враховуючи положення Концепції Нової української школи, важливим елементом педмайстерності слід уважати педагогіку партнерства, яка дає можливість розкрити творчі можливості як учителя, так й учня. Основні принципи педагогіки партнерства:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Вивчаючи наукові дослідження поняття педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі професійної підготовки,

. Матвійчук визначає, що цей процес дозволяє пізнавати, прогнозувати і перетворювати дійсність; удосконалювати професійну компетентність протягом усього життя, мобілізуючи набуті й постійно поповнювані вчителем знання і вироблені вміння на вирішення нових завдань; приймати обґрунтовані

професійні рішення; формувати суб'єктну позицію в учнів. Водночас, «розкриваються» резерви особистісного розвитку вчителя і можливості оптимізації його педагогічних впливів, тим самим даючи можливість адекватно реагувати на виклики часу, потреби освітнього середовища.

Завдання для самостійної роботи:

Охарактеризувати вплив спортивних здібностей педагога на становлення педагогічної майстерності;

Запитання для самоконтролю:

1. Що означає термін «гуманістична спрямованість»?
2. Чому гуманістичну спрямованість вважають однією з головних характеристик педагогічної майстерності?
3. Яка роль ідеї особистісно орієнтованого підходу в навчанні і вихованні?
4. Що таке «професійна компетентність учителя фізичної культури»?
5. Що ви розумієте під поняттям «професіоналізм педагога»?
6. У чому полягає відмінність між поняттями «професійна компетентність» та «професіоналізм»?
7. Що таке «педагогічні здібності»?
8. Яку здібність виокремлюють як головну і чому?
9. Що називають педагогічною технікою?
10. Які особливості внутрішньої і зовнішньої техніки?

ТЕМА 3. СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

План

1. Поняття «Професійна діяльність», її структура.
2. Професійно-Професійна діяльність учителя фізичної культури, її специфіка.
3. Розповідь учителя як модель педагогічної діяльності.

1. Поняття «Професійна діяльність», її структура

Ключове поняття «Професійна діяльність» трактується як цілеспрямований виховуючий та навчаючий вплив вчителя на учнів з метою особистісного, інтелектуального та діяльнісного його розвитку, а також основа його саморозвитку та самовдосконалення (за О. Скрипченко). У

«Короткому словнику актуальних педагогічних термінів» подається визначення «Професійна діяльність у вищому навчальному закладі» – це діяльність, спрямована на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, здатного знайти своє місце на ринку праці, активно включитися у політичну,

суспільну, культурну та інші сфери життя суспільства.

У широкому розумінні Професійна діяльність розглядається як діяльність, метою якої є вплив на особистість через навчання, виховання (сьогодні – забезпечення освітнього процесу).

Загальна мета діяльності педагога – формування творчої особистості учня в процесі навчання та виховання. Спираючись на психологічні уявлення про природу мети у структурі діяльності, педагогічну мету слід розглядати як зміни, які прогнозує педагог у розвитку особистості учня в процесі навчання та виховання. З погляду Закону України «Про освіту», метою слід уважати формування у здобувачів освіти ключових компетентностей.

Мотив педагогічної діяльності – це спонукання педагога до активності у професійній діяльності. Мотивами можуть бути ідеали, професійні інтереси, переконання, соціальні установки та професійні цінності педагога. Визначено залежність між типом мотивації педагогічної діяльності та задоволеністю професією. Що більше активність педагога вмотивована змістом педагогічної діяльності, то вищою є його задоволеність професією. І навпаки, мотиви, які віддалені від педагогічної діяльності, спричиняють зростання невдоволеності та емоційної напруженості педагога.

У науці існує три підходи щодо розуміння структури педагогічної діяльності: структурний, функціональний і рефлексивний. У межах структурного підходу аналізуються психологічні складники педагогічної діяльності: мотив, мета, педагогічні дії, педагогічні вміння та навички. Відповідно до функціонального підходу розглядають функції, які реалізує вчитель у професійно-педагогічній діяльності. Особливістю рефлексивного підходу є розгляд педагогічної діяльності як діяльності спільної, що відбувається в освітньому процесі. Вчитель та учень виступають як суб'єкти спілкування на засадах педагогіки партнерства.

Різноманітність індивідуальних особливостей учнів, які залучені до педагогічної взаємодії, та нестандартність педагогічних ситуацій, в межах яких відбувається взаємодія, визначають творчий характер педагогічної діяльності.

За дослідженнями вчених, у структурі педагогічної діяльності розрізняють наступні компоненти:

- комунікативний компонент, що характеризує специфіку взаємодії вчителя з учнем при досягненні дидактичної мети, а також процес спілкування з педагогічним колективом та взаємодію у соціумі;
- гностичний компонент, який пов'язаний із сферою знань педагога.

Йдеться про наявність компетенцій з дисциплін, знання засобів педагогічної комунікації, психологічних особливостей учнів і особливостей власної особистості та діяльності;

- проєктувальний компонент, що містить близькі та перспективні цілі навчання і виховання, а також стратегії та засоби їх досягнення;

- конструктивний компонент, який відображає особливості конструювання педагогом власної діяльності та діяльності учнів з урахуванням найближчих (урок, цикл занять) цілей навчання й виховання. Мова йде про моделювання освітнього процесу;

- організаторський компонент, що пов'язаний з умінням організувати діяльність учнів і власну діяльність;

- дидактичний компонент, який полягає в активізації пізнавальної діяльності учнів, доборі традиційних та інноваційних методів навчання, застосуванні прийомів та засобів, що впливають на мисленнєву функцію здобувачів освіти; виховний компонент, що включає вплив на всебічний розвиток учнів, залучення їх до розвитку естетичних, національних, культурних надбань, усвідомлення цінності здорового способу життя.

На думку Ш. Амонашвілі, Ю. Кулюткіна, А. Маркової, продуктивність педагогічної діяльності залежить від уміння вчителя створити систему діалогу в спілкуванні з учнем. Тому на вчителя покладено обов'язки не тільки учасника діалогу, а й організатора, творця його. Загальна стратегія вчителя, його надзавдання полягають у тому, щоб сформувати учня як суб'єкта навчальної діяльності й спілкування.

2. Професійно-Професійна діяльність учителя фізичної культури, її специфіка

Професійно-Професійна діяльність учителя фізичної культури полягає у здійсненні освітнього процесу відповідно до Державних стандартів та типових програм, ураховуючи сучасні тенденції розвитку освіти в Україні. Професійна компетентність є основною ознакою готовності вчителя до роботи із здобувачами освіти.

Д. Бермудес, Т. Лоза зазначають, що Професійна майстерність учителя фізичної культури передбачає наявність педагогічних здібностей, загальної культури, професійної компетентності, широкої освіченості, психологічної грамотності та методичної підготовки, здатності зрозуміло викладати учням навчальний матеріал, робити його доступним для дітей, викликати інтерес до предмета, активізувати учнів. Поняття «Професійна майстерність» взаємопов'язане з поняттям «професійна спрямованість учителя».

Професійна спрямованість майбутнього учителя фізичної культури – це результат організаційно-педагогічного і психолого-педагогічного впливу, який

забезпечує формування фізичної культури, якостей особистості, психофізичних можливостей, рухових здібностей, потреб у фізичному вихованні і самовдосконаленні, необхідних для успішної педагогічної діяльності. Зміст роботи з фізичного виховання – це виховання (розумове, моральне, трудове, етичне), навчання (повідомлення знань, формування рухових умінь і навичок) і фізична підготовка дітей (зміцнення здоров'я, розвиток фізичних якостей) (за С. Данило, М. Данило).

Специфіка професійної діяльності учителя фізичної культури виявляється у застосуванні знань, вмінь та навичок, необхідних для виконання основних професійно-педагогічних функцій: навчальної, виховної, організаційної, розвивальної та комунікативної.

До видів готовності учителя фізичної культури у процесі організації роботи з фізичного виховання включено предметну, комунікативну, здоров'язбережувальну та рухову компетентності.

Для учителя фізичної культури потрібно відмітити специфічні – рухові уміння. Серед всього комплексу педагогічних умінь дослідники і педагоги-практики особливо виділяють педагогічну техніку і трактують її як уміння вибрати відповідний тон, стиль в спілкуванні з учнями, оволодіти й управляти їх увагою, емоціями. Професійна техніка в структурі професійної діяльності учителя фізичної культури виконує роль інструмента, без якого неможливо реалізувати прийняте рішення.

3. Розповідь учителя як модель педагогічної діяльності

Ключовим поняттям є «розповідь». Розповідь – жива і образна форма монологічного викладу навчального матеріалу. На відміну від пояснення, як логічного доведення теоретичних тез, і від лекції, як систематизованого і послідовного викладу матеріалу значного обсягу, що містить теоретичні тези, розповідь являє собою виклад фактів і подій, на підставі яких слухачів підводять до певних висновків, тобто розповідь – це стислий сюжетний виклад. Головна ознака розповіді – це не лише повідомлення нової інформації, а й передача свого ставлення до предмета розмови, свого настрою у зв'язку зі змістом, спонукання до активного співпереживання.

У процесі підготовки розповіді вчитель добирає такий матеріал, щоб слухачі уявляли, бачили внутрішнім зором ті факти, осіб, про яких мовиться. Цьому слугують яскраві приклади з описами подробиць, діалоги, що забезпечують образність викладу. Специфіка розповіді – у монологічному викладі при діалогічному характері побудови його змісту. Ефективність

розповіді залежить від дотримання вчителем таких умов, що забезпечують активне сприймання її учнями: слухачі уважні до розповіді, коли вона пробуджує роботу думки, порушує проблеми перед аудиторією; розповідь захоплює, коли містить яскраві картини, що викликають емоційне ставлення до викладу; вплив на свідомість і почуття слухачів підсилюється, коли розповідь насичується такими прийомами, як міркування, роздуми, виклад від імені очевидця, укрупнення окремих деталей, опис; інтерес до змісту підсилюється, коли мовець звертається до життєвого досвіду слухачів, їхніх знань, розкриваючи нове в уже знайомому.

Професійна розповідь, як правило, містить такі структурні частини: самопрезентацію, мотивацію, виклад головної частини, закінчення. Самопрезентація – представлення себе у спілкуванні – має місце не лише під час зустрічі з незнайомою аудиторією або у незвичній ситуації, де потрібно пояснити свій намір. Призначення цієї частини – встановлення контакту зі слухачами, сприяння правильному сприйманню особистості мовця, бо, не налагодивши контакту, не можна ні зацікавити аудиторію, ні змінити її погляди. Тому перед початком розповіді слід як своєю поведінкою

(впевненість, доброзичливість, відкритість у позі та погляді), так і висловлюванням про спільність своїх інтересів з інтересами аудиторії, спільність проблем чи кількома контактними фразами привернути увагу до себе, щоб потім, на етапі мотивації, переключити її на предмет розмови (за І. Зязюном). Мотивація – збудження до діяльності, її призначення – психологічна підготовка до усвідомлення сутності розмови. Це – збудження уваги до теми, формування інтересу до порушених питань, включення слухачів у внутрішній діалог. Можна застосувати різні прийоми завоювання уваги на початку виступу: розпочати з цікавого факту, історії; розповісти про парадоксальну ситуацію (контраст); поставити проблемне питання; повідомити конкретну мету і план виступу; послатися на авторитетну думку – навести яскраву цитату (апеляція до авторитету); пов'язати тему розповіді з життєво важливими інтересами слухачів (апеляція до аудиторії); повідомити про свої наміри (апеляція до власної особистості); використати предмети (наочність); безпосередньо звернутися до аудиторії.

Третя структурна частина розповіді є головною. Тут слід продумати композицію викладу: розробивши зав'язку (у мотиваційній частині), тобто визначивши події, думки, з яких починається процес міркування над головною проблемою, з'ясувати те місце в розповіді, яке має викликати найбільше

напруження уваги (кульмінація). Кінцівка розповіді може бути оформлена за допомогою різних прийомів: короткого повторення основних висловлювань, побажання, цитати, метафори, віршованих рядків (ілюстративна кінцівка) тощо. Її слід виділити певними виражальними засобами: паузою, зміною темпу, інтонацією. Розробляючи задум розповіді, вчителеві варто подбати не лише про зміст завдань, а й про інші елементи режисури: просторове вирішення взаємодії з аудиторією (де стояти, як розмістити слухачів), пластичне вирішення (доречність жестикуляції, виразність міміки), звукове вирішення (музичне оформлення, тональність мовлення, темпоритм), що безпосередньо впливають на емоційну атмосферу розмови, а через неї — і на глибину сприйняття аудиторією інформації та її завдання. Вимоги до вчителя у процесі розповіді зумовлені особливостями його діяльності у певній ситуації. Вчитель повинен володіти вміннями: керувати собою, своїм почуттям, усвідомлювати, що зовнішній вигляд є інформативним сигналом для слухачів; невимушено і гідно представитися аудиторії, забезпечивши первинний контакт; дотримуватися завдань розповіді впродовж усього часу, логічно будуючи свій виступ; керувати увагою слухачів, узгоджуючи їхні інтереси з темою і завданням розповіді; бути спрямованим на слухачів упродовж усього виступу (зоровий контакт, вербальний контакт, дистанція); виявляти власне ставлення до теми і змісту розмови; володіти виразним мовленням, дотримуватись тембру, інтонації, логічних пауз тощо. Безперечно, розповідь як метод використовується вчителем фізичної культури, позаяк словесний метод у процесі фізичного виховання дає можливість вчителю встановити необхідні стосунки з учнями; організувати діяльність учнів і керувати ними; активізувати творче ставлення учнів до навчально-виховного процесу; передавати необхідні знання і ставити запитання; вирішувати виховні завдання; оцінювати якість виконання учнями завдань (за М. Ярошик).

Розповідь учителя фізичної культури насичена спеціальною термінологією, словосполученнями. Володіння цим і підкреслює майстерність педагога.

Завдання для самостійної роботи:

Переглянути в Інтернет-джерелах вебінар «Сучасні методи та засоби організації уроку фізичної культури за Стандартами НУШ» та з'ясувати, у чому полягає процес самовиховання педагога як один із шляхів формування педагогічної майстерності.

Запитання для самоконтролю:

1. Що означає поняття «Професійна діяльність»?
2. Що відносять до головних складових педагогічної діяльності?
3. У чому полягає мета педагогічної діяльності?
4. Що включає мотив педагогічної діяльності?
5. Яка структура педагогічної діяльності?
6. Що означає поняття «професійна спрямованість учителя»?
7. У чому полягає специфіка професійної діяльності учителя фізичної культури?
8. Які компетентності включено до видів готовності учителя фізичної культури?
9. Яку роль відіграє розповідь у роботі вчителя фізичної культури?
10. Які структурні частини містить Професійна розповідь?

ТЕМА 4. ПРОФЕСІЙНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК МИСТЕЦЬКА ДІЯ В ТЕАТРІ

План

1. Театральне мистецтво у вимірах психології, педагогіки та естетики.
2. Спільне й відмінне в театральному й педагогічному мистецтві.
3. Урок – театр одного актора. Специфіка діяльності вчителя на уроці фізичної культури.

1. Театральне мистецтво у вимірах психології, педагогіки та естетики

Важливим критерієм національної системи освіти (за Н. Стихун) виступає високий рівень професійної майстерності вчителя, спрямованість його на розвиток національної свідомості, духовної, естетичної та художньої культури. В ефективності успіху цього процесу має місце застосування театрального мистецтва у педагогічній практиці вчителя. Так, осмислення проблеми використання театрального мистецтва у сучасній вітчизняній освіті неможливе без звернення до театральної педагогіки.

Перед закладами освіти стоять два важливих завдання: формування творчих якостей особистості та розкриття цієї особистості у процесі навчальної діяльності. Отже важливо майбутньому педагогу знати психологічні особливості особистості, шляхи розвитку. Слід оперувати термінологією «індивід», «особистість», «індивідуальність» (за О. Леонтьєвим). За словами авторів підручника «Професійна майстерність», психологія акторської гри може аналізуватися в площині трьох розділів теоретичної

психології, зокрема сприймання, почуття і уяви. Часто-густо теоретики, мистецтвознавці, естетики, психологи здійснюють це в одному з них або в усіх трьох одночасно. При цьому провідна роль відводиться то сприйманню, то почуттю, то уяві. Цю ж проблему слід розглядати і з погляду естетики. У перекладі з давньогрецької мови слово «естетика» означає сприймаючи, переживаю (почуваю). Формально-логічно почуття можна визначити у такий спосіб. Якщо сприйманий світ (природа, мистецтво, різні види творчої дії людини тощо) відповідає ідеалам людини, яка сприймає і викликає при цьому відповідне позитивне переживання (почуття), то це почуття можна назвати прекрасним. Якщо при цьому почуття характеризується значним рівнем інтенсивності, надмірністю у збільшенні, таке почуття називається піднесеним. Кількісні і якісні величини піднесеного, порівняно з прекрасним, об'ємніші, вагоміші (за І. Зязюном).

Ключовий термін – «театральна педагогіка» висвітлений у «Сходінках до педагогічної майстерності: словник з курсу «Основи педагогічної майстерності» у двох значеннях: 1) система виховання акторів; 2) виховання дитини засобами театального мистецтва.

Професійно-Професійна підготовка майбутніх учителів спрямована на формування професійної компетентності, розуміння сутності педагогічної діяльності, вироблення індивідуальної педагогічної позиції, оволодіння навичками педагогічної техніки, культури саморегуляції, форм і методів професійного самовдосконалення.

І. Зязюн розглядає театральну педагогіку як ефективний компонент освітньо-виховної дидактики, значне нововведення, перспективне для реалізації у практиці освіти і виховання в цілому. Він переконаний: використовуючи надбання театальної педагогіки, зокрема систему К. Станіславського, педагог будь-якого профілю дістане відповіді на непрості проблемні питання освіти і виховання людини. Система К.Станіславського – наука не лише про акторську творчість, а й про те, як спираючись на об'єктивні закони, плекати, розвивати, збагачувати різні здібності, і не лише сценічні – вона дає можливість розв'язати багато проблем у підготовці вчителя. Ця система по своїй суті Професійна, тому що вона виходить з об'єктивних законів людської поведінки та її психофізичних передумов (за І. Швець).

У сучасній педагогіці виявлено основні шляхи впровадження театального мистецтва у професійну підготовку майбутніх учителів:

- оволодіння основами теорії сценічної діяльності;

– створення умов для розвитку артистичних умінь; раціональне використання ознак подібності й відмінності у професійній діяльності актора (режисера) і педагога.

Ефективність використання театральної педагогіки в професійній підготовці і процесі саморозвитку вчителя обумовлена тим, що через специфіку своєї професії педагог постійно знаходиться у взаємодії як з учнями, так і з колегами; публічність – специфіка педагогічної і акторської професійної ситуації.

Компетентності, якими володіє учитель, повинні доповнюватись високим рівнем творчості. Творчість учителя – це особлива Професійна риса. Вся творча діяльність педагога спрямована на те, щоб допомогти учням зрозуміти сутність знань, умінь, всього того, що їм потрібно пізнати чи відтворити (за І. Швець).

2. Спільне й відмінне в театральному й педагогічному мистецтві

За Н. Середою, театральна та Професійна діяльність подібні за метою (вплив на людину та створення переживання); за змістом (комунікативні творчі процеси); за інструментарієм, засобами (психофізична природа актора та педагога). Як для актора, так і для педагога головною умовою для розкриття здібностей та можливостей є публічність. Педагог виходить один на один з аудиторією, впливає на розум і серце своїх вихованців усіма психофізичними засобами, торкаючись думок, почуттів, волі, уяви та пам'яті слухачів. Заразливість, чарівність, переконливість – це ті якості, без яких не може обійтись ані справжній актор, ані справжній педагог. Серед спільних рис, що зближують педагогічну та акторсько-режисерську діяльність, можна також назвати: взаємодію найрізноманітніших індивідуальностей, колективність творчої діяльності, регламентованість у часі, узгодженість переживань, почуттів актора й глядача, педагога та учня.

Освітній процес – явище складне, багатогранне, динамічне. Його специфіка полягає у спілкуванні. Щоб освітній процес був результативним, у вчителя й учнів мають переважати позитивні естетичні почуття як показник людяності, гуманності, творчості, а, відтак, – працездатності та її результативності.

К. Станіславський, основоположник сценічної майстерності, вивчав і систематизував ті елементи творчості, які дозволяють зробити цю дію доцільною, продуктивною в обставинах життя ролі. Педагог повинен мати у своєму арсеналі певні акторські здібності: зосередженість на провідному

завданні; заразливість – захопленість власним предметом та чарівність особистості; здатність до перевтілення; здатність до сприйняття учнів, уміння розуміти їх внутрішній стан; здатність до адекватної реакції на педагогічну ситуацію.

Н. Середа виокремлює режисерські здібності, якими повинен володіти педагог. Серед них: аналітичні здібності (глибина, критичність, гнучкість, самостійність, ініціативність мислення); подієво-видовищне мислення (здатність до перевтілення, конструктивні, композиційні здібності); сугестивні здібності, що дозволяють здійснити емоційно-вольовий вплив на акторів (студентів) у процесі репетиції (заняття); експресивні здібності (пластика, міміка, жести, мовлення тощо); загальнотворчі здібності (інтелектуальна активність, високий рівень саморегуляції особистості).

Зовні акторська майстерність педагога – це вирішення різноманітних педагогічних завдань, успішна емоційно насичена організація навчально-виховного процесу й отримання відповідних результатів, але її сутність полягає в певних професійних і особистісних якостях, які породжують цю діяльність і забезпечують її ефективність. Тому справжній педагог повинен бути в постійному творчому пориві оптимізації як професійного, так і особистісного потенціалу, оскільки Професійна майстерність – це своєрідний сплав особистої культури, знань і світогляду педагога, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням прийомами навчання і виховання, педагогічною технікою і досвідом.

У процесі організації уроків з фізичної культури артистизм педагога має свої особливості:

1. Регламентованість у часі – урок проходить за чітко встановленим часом, окрім того, програмою визначена певна кількість годин для вивчення теми, засвоєння нормативу, тощо.

2. Співпраця педагога зі здобувачами освіти, що полягає у творчому підході до організації і проведення уроків, формуванні зацікавленості до занять спортом, збереження здоров'я свого та друзів.

3. Уміння педагога керувати власним емоційно-психологічним станом; використовувати міміку, жести, тембр голосу, Все це робиться для того, щоб педагог міг вільно керувати аудиторією, передавати свій досвід, почуття, переконання.

3. Урок – театр одного актора. Специфіка діяльності вчителя на уроці фізичної культури

Сформульована теза, що урок – це гра одного актора. У певній мірі це так: і актор, і учитель доводять інформацію аудиторії, майстерно володіючи

словом, викликають емоції, формують особистість. Проте є й відмінності, з-поміж яких виокремлюємо таку: урок будується на взаємонавчанні, педагогіці партнерства, застосуванні принципів і методів навчання, урізноманітненні форм освітнього процесу.

Цілеспрямоване формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури є ефективним, якщо зміст їхньої професійної підготовки набуває системного характеру, спрямований на комплексне вирішення актуальних завдань професійного становлення особистості студента, розвиток та інтеграцію його педагогічного потенціалу, спортивно-професійного вдосконалення, професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і досвіду практичної діяльності.

Здебільшого вчитель-початківець переконаний, що його учні (5- 11 класи) вже добре обізнані з багатьох питань і здатні критично осмислювати його підготовленість до уроку та фахову компетентність. Доки увага була прикута до учнів, вона була зовнішньою. Якщо вчитель переключається на власну свідомість, увага стає внутрішньою і втрачається контроль над дією учнів. Увага педагога тяжіє до трьох об'єктів: учня, самого вчителя, матеріалу теми уроку.

Для професійної діяльності вчителя важливою є зосередженість. Урок повинен зацікавлювати учнів і бути захоплюючим. Саме тоді учні відчуватимуть задоволеність від освітнього процесу, партнерської взаємодії.

Характерною ознакою ефективного уроку є активність учнів. Досвідчений учитель фізичної культури завжди в пошуках цікавих і доцільних засобів і методів навчання. Одним із шляхів активізації учнів є застосування ігрових і змагальних вправ, при цьому важливо оцінювати і заохочувати успіхи та відзначати недоліки та помилки учнів.

Наступна умова якісного уроку – це наочність. Учитель пояснює техніку виконання вправи та здійснює її показ (або виконання підготовленим учнем). Метод особистого показу має певні недоліки і вимагає особливого розгляду. Якщо вчитель тільки здійснює показ вправи, то учні виконують її так само, як учитель. Це викликає певний «штамп» та не розкриває всі здібності учня. Зразковий показ дає повне уявлення про красу руху, сприяє підвищенню інтересу учнів до виконання вправи, стимулює до самостійної роботи, підтримує авторитет учителя. Уявлення про рухову дію можна формувати за допомогою образного опису вправи. Ефективність цього методу залежить від майстерності вчителя, його методичної грамотності, уміння подати

інформацію у формі, що зрозуміла для учнів.

Метод слова використовується на уроках не тільки як опис, пояснення, розповідь. Учитель фізичної культури систематично використовує такі прийоми, як вказівки, розпорядження, команди. Залежно від того, як учитель уміє їх застосовувати, можна визначити його рівень підготовки. Педагог-майстер не стане голосно подавати команди, якщо заняття проводяться у спортивному залі, де кількість учнів невелика. Він завжди зробить паузу між попередньою і виконавчою командами та безпомилково встановить її тривалість, враховуючи підготовленість учнів або складність наступних дій.

Кращих результатів в оволодінні фізичними вправами можна досягти за умови раціонального поєднання словесних і наочних методів навчання. Залежно від вікової групи, статі, рівня підготовленості учнів, їх інтересу, вчитель застосовує переважно той або інший метод, або їх доцільне поєднання. На початковому етапі навчання краще застосовувати показ із поясненням. У старших класах переважно використовують словесні методи, якими формується уявлення про ритм вправи, швидкість її виконання, ступінь напруження тощо.

Важливою умовою успішного навчального процесу є дотримання принципів систематичності та доступності. Досвідчений учитель, реалізуючи цей принцип, першочергово передбачить правильний розподіл та планування навчального матеріалу як у системі занять (семестр, розділ програми), так і впродовж одного заняття, що дозволить побудувати процес фізичного виховання від простого до складного, від відомого до невідомого.

Вивчаючи складну вправу, вчитель спочатку повинен розучити її елементи, здійснити добір підвідних вправ, як для групи, так і для окремого учня. Хороший педагог, дотримуючись індивідуального підходу до кожного учня, поступово від уроку до уроку підвищує фізичне навантаження, рівень складності завдань. Навчальний матеріал, що не викликає труднощів в учнів, не має педагогічної цінності, але при цьому вправи повинні бути посильної міри важкості, тобто оптимальними для кожного учня.

Професійна майстерність знаходить своє відображення і в умінні вчителя систематично та об'єктивно оцінювати правильність виконання вправ, у володінні методикою виправлення помилок, визначення їх причин та шляхів усунення. Учитель діє правильно, коли першочергово виправляє основну характерну помилку, а потім другорядні, їх можна прогнозувати і, що важливо, легше виправляти у процесі, ніж після засвоєння вправи.

Професійна майстерність учителя фізичної культури охоплює комплекс складових, що взаємопов'язані між собою та доповнюють одна одну:

- теоретична підготовленість (знання теорії педагогіки, знання теорії фізичного виховання);
- методична підготовленість (уміння і навички проведення урочних форм занять, уміння й навички проведення позаурочних форм занять);
- фізична підготовленість (навички виконання нормативних вправ, навички виконання вправ варіативної частини). Слід сказати, що учитель, подібно актору, обирає шляхи впливу на аудиторію, удосконалює свою практичну діяльність завдяки інноваціям.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати презентацію на тему: «Зовнішній вигляд учителя. Основи мімічної та пантомімічної діяльності».

Запитання для самоконтролю:

1. Як ви розумієте поняття «артистичність педагога»?
2. Чому емоції й естетика взаємопов'язані між собою?
3. Що спільного між театральним мистецтвом та педагогічною майстерністю?
4. Як вчитель може впливати на учнів?
5. У чому полягає особливість уроку фізичної культури?
6. Що означає вираз «Урок – театр одного актора»?
7. У чому полягає професійна компетентність учителя фізичної культури?
8. Яку роль відіграє наочність на уроках фізичної культури?
9. У чому полягає принцип систематичності й послідовності?
10. Які складові входять до професійної майстерності вчителя фізкультури?

ТЕМА 5. МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАСІБ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. Поняття «мова, мовлення, культура мовлення».
2. Усне й писемне професійне мовлення, їх особливості.
3. Функції мовлення вчителя у взаємодії з учнями.
4. Умови ефективності професійного мовлення вчителя.

1. Поняття «мова, мовлення, культура мовлення»

Проблему мови і мовлення у сучасному мовознавстві вважають чи не однією із найскладніших, оскільки трактування цих понять і критеріїв їх

розмежування лінгвістами різне. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подається таке визначення поняття «мова»: «1.Здатність людини говорити, висловлювати свої думки. 2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок... Мовлення властиве кому-небудь; манера говорити...4. Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови... 5. Публічний виступ на яку-небудь тему; промова... 6. Те, що виражає собою яку-небудь думку, що може бути засобом спілкування». У свою чергу поняття «мовлення» автором трактується так: «1. Спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність. 2. Рідко Повідомлення по радіо; радіомовлення».

У наукових розвідках, що стосуються норм володіння літературною мовою, уживаються терміни «культура мови» (Д. Ганич, І. Олійник, С. Єрмоленко) і «культура мовлення» (Н. Бабич, О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентиліук). Культура мови – це дотримання усталених мовних норм усної й писемної форм літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Культура мовлення – це володіння нормами усної й письмової літературної мови (орфоепія, наголос, слововживання, морфологія, синтаксис), а також уміння використовувати виражальні можливості мови відповідно до мети висловлювання, комунікативної цілеспрямованості, умов спілкування.

Культура мовлення охоплює:

- чіткість і логіку викладу думок;
- грамотність побудови реплік;
- доступність пояснення;
- виразність, яка досягається вмінням дібрати потрібні слова та синтаксичні конструкції та активним використанням основних компонентів виразності усного мовлення – дикції, динаміки звучання голосу, темпу, пауз, наголосів, інтонації;
- дотримання норм літературної мови;
- правильне використання спеціальної термінології (неправильним є «кроком марш», «випрямити задню ногу», «викинути ноги», «нагнути тулуб» замість нахилити тощо);
- дотримання етики спілкування, формул звертання.

Культура мовлення вчителя фізичної культури пов'язана з мовно-руховою координацією, під якою розуміють уміння одночасно демонструвати й пояснювати вправу, не порушуючи при цьому ні якості її виконання, ні правильності та виразності мовлення.

Мовна культура вчителя виявляється в його вмінні обрати доречну форму привітання чи прощання, що залежить від оточення, в якому він перебуває, віку співрозмовників, стосунків з ними, місця події, конкретної ситуації тощо. За будь-яких умов привітання (прощання) має свідчити про повагу до співрозмовників.

2. Усне й писемне професійне мовлення, їх особливості

Мовлення розрізняють усне й писемне. Усне мовлення супроводжується мімікою, жестами, писемне – орфографічним, пунктуаційним, граматичним та стилістичним оформленнями. Але спільним у цих формах є наявність спеціальної термінології. Наприклад, учитель фізичної культури вживає слова, які характерні для цих уроків. При потребі в нагоді стає словник термінів. Наприклад, слова на букву *В* за словником В. Наумчука: важка атлетика, варіативність техніки, велосипедний спорт, веслувальний спорт, вибухова сила, види спорту, визначальна ланка техніки рухів, викладання, витривалість, вихідне положення (Презентація Словників основних термінів і понять з теорії та методики фізичного виховання і спорту).

Мовлення педагога потребує вибору інтонації, міміки обличчя, жестів.

«Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити «Іди сюди» з 15 – 20 відтінками, коли навчився відображати 20 нюансів на обличчі, у постаті й голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде або не почує того, що треба» (А. Макаренко).

Мовознавці розрізняють діалогічне й монологічне мовлення. Найбільше вживаним у професійній діяльності вчителя фізичної культури є діалогічне мовлення; своєрідне монологічне, яке передається через команди («рушай».

«праворуч» та інші), пояснення виконання завдань (правил, термінів тощо), розгорнуті оцінні судження (мотивація оцінки знань, поведінки, позаурочної діяльності школярів). Діалогічне мовлення вчителя широко представлене в різного роду бесідах з учнями, які будуються у вигляді запитань і відповідей. Мовлення супроводжується невербальними засобами, які утворюють в сукупності із вербальними комунікативну поведінку педагога.

Відтак О. Ханіянц, аналізуючи мовлення педагога, вказує на

використання у наукових розвідках вислову: «комунікативна поведінка». Під нею розуміють не просто процес говоріння, повідомлення чогось, а таку організацію мовлення й відповідної до нього невербальної поведінки вчителя, яка впливає на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, характер взаємин між учителем та учнями, стиль їхньої діяльності. Невербальну комунікацію розглядають як безсловесне спілкування вчителя з опорою на засоби пантоміміки, контакт очей, міжособистісний простір тощо.

Комунікативна поведінка вчителя оцінюється відповідно до того, що і як він говорить, які в нього жести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію учнів розраховані. Слід знати, що у пам'яті учнів після зустрічі з учителем залишається не тільки інформація, яку він повідомив, а й та атмосфера, якою супроводжувалося їхнє спілкування. Учні зберігають враження від зустрічі з педагогом, пам'ять про його погляд, інтонацію, тональність, мовлення, спосіб реагувати на поведінку його вихованців. Тому рівень майстерності мовленнєвої діяльності визначається рівнем культури його мовлення і спрямуванням його комунікативної поведінки.

Визначають критерії оцінювання ефективності техніки невербальної поведінки педагога, серед яких: демонстрація учителем упевненості, внутрішньої сили – його міміка, пантоміміка, постава говорять учням проздатність керувати їхньою діяльністю, утримувати ініціативу у спілкуванні, вести за собою; трансляція учителем спрямованості на діалог з учнями – зацікавлений погляд, постійний зоровий контакт з ними, щира посмішка, пластика рухів свідчать про його відкритість, визнання особистісної рівності з учнями; учні не бояться таких учителів, бо поважають їх і тому визнають їхній авторитет; естетизація вчителем середовища спілкування з учнями, привнесення до нього елементів краси й насолоди – учитель виразний у своїй поведінці, а його інструменти – погляд, посмішка, рухи, жести, розміщення у просторі – сприяє гармонізації стосунків, дає учням задоволення від спілкування з вихователем; природність і доцільність у використанні невербальних засобів комунікації.

Дослідження засвідчують, що невербальне спілкування, зокрема жести, можуть мати більшу вагу, ніж слово. Встановлено, що словесне спілкування в бесіді займає менш як 35%, а більше як 65% інформації передається за допомогою невербальних засобів спілкування. Однак їх використання не повинно бути надмірним, оскільки зайва жестикуляція розсіює увагу школярів,

вказує на брак словникового запасу вчителя.

Професійне мовлення вчителя вимагає дотримання лексичних, орфоепічних вимог. Закарпатському регіону властиве вживання окремих діалектних слів, неправильна вимова деяких звуків, звукосполучень. Отож в процесі спілкування вкрай важливо виправляти помилки в мовленні дітей.

Шляхи вдосконалення мовлення вчителя:

- 1) слухання тексту у виконанні майстрів художнього слова;
- 2) аналіз прослуханого тексту дикторів українського телебачення;
- 3) спостереження за роботою вебінарів в Інтернет-джерелах з метою засвоєння нової термінології;
- 4) читання вголос окремих текстів фахового спрямування;
- 5) робота із словниками, зокрема з орфоепічним;
- 6) контроль і розвиток комунікативних умінь, здібностей через самоаналіз висловлювання.

3. Функції мовлення вчителя у взаємодії з учнями

Вимоги до комунікативних якостей мовлення вчителя зумовлені насамперед функціями, які воно виконує в педагогічній діяльності. Головними серед них можна назвати такі:

а) комунікативна. Вона передбачає вибір стилю спілкування, розвиток предметних компетентностей, формування в здобувачів освіти культури українського мовлення;

б) психологічна. Забезпечення учнів психологічно комфортним навчальним середовищем, розуміння педагогом психологічних особливостей здобувачів освіти різної вікової категорії;

в) пізнавальна. Формування ключових та предметних компетентностей, розвиток у них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до знань (заняття фізкультурою чи спортом). Пізнавальна функція реалізується через виконання Державного стандарту базової освіти, програмних вимог. Календарне планування дасть можливість системно, послідовно забезпечити виконання завдань з певного предмета;

г) організаційна. Забезпечення раціональної організації освітнього процесу в закладі освіти. Встановлення педагогіки партнерства між учителем і учнями, забезпечення гуманістичної спрямованості освітнього процесу – це одна з провідних функцій мовлення педагога. На наш погляд, найважливішим

для розвитку гуманістичних відносин між учителем і учнями у процесі спілкування є: упровадження інноваційних методів навчання, зокрема інтерактивних, орієнтація на особистісне включення здобувачів освіти в комунікацію; створення ситуацій діалогу у спілкуванні вчителя з учнями; забезпечення активної позиції учнів у взаємодії з педагогом; створення атмосфери взаємоповаги, довіри; застосування технології успіху.

4. Умови ефективності професійного мовлення вчителя

Попередня розмова про особливості й функції мовлення педагога ставить майбутнього вчителя перед питанням: за яких умов його мовлення може бути інструментом продуктивного розв'язання педагогічних завдань? Окремі із них.

По-перше, професійне мовлення вчителя повинно відповідати вимогам культури мови. Це важливий показник рівня інтелігентності, освіченості, загальної культури. Його умовою є знання мови, адже мовлення є засобом існування, використання мови. Продуктивність мовленнєвої діяльності вчителя залежить передусім від того, наскільки його мова відповідає нормам сучасної літературної мови – акцентологічним, орфоепічним, граматичним, синтаксичним. Мова, яка відповідає цим нормам, є правильною. Правильність – одна з характеристик культури мови. Як показує досвід, помилки студентів у процесі проведення уроків під час педагогічних практик у закладах загальної середньої освіти нерідко є результатом низького рівня культури мовлення, неволодіння фаховою термінологією.

По-друге, професійне мовлення вчителя має бути своєрідною «словесною дією» (термін К. Станіславського), метою якої є здійснення інтелектуального, емоційно-вольового, морального впливу на учнів. Слова вчителя, звернені до вихованців, мають нести в собі енергію його почуттів, переживань. Мовлення педагога повинно бути в одних ситуаціях засобом збудження активності учнів (наприклад, пізнавальної активності на уроці), в інших – засобом гальмування їхніх психічних реакцій (наприклад, зняття негативних емоцій). Слово справжнього вчителя переконує, навіює, викликає в учнів відповідні почуття, формує їхнє ставлення до того, про що він говорить.

«Вплив особистості вчителя на учнів ні з чим не можна порівняти і нічим не можна замінити, але ті, хто повторює цю істину, рідко розуміють, що особистість учителя розкривається перед учнем в єдності слова й поведінки. Учитель в слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до вихованця» (В. Сухомлинський).

Важливо орієнтувати себе у спілкуванні з учнями на цілеспрямований добір мовних і мовленнєвих засобів, на чітке визначення того, яке педагогічне завдання і надзавдання буде розв'язуватися цими засобами.

Третя умова ефективності професійного мовлення вчителя – його спрямованість на слухача. залучення до діалогу, співпраці. Спрямованості мовленню вчителя може надати використання простих, але ефективних прийомів: займенника «ми» замість займенника «я» (наприклад: «ми з вами сьогодні помандруємо до...» замість «я вам розкажу про...»). Не менш важливого значення має техніка мовлення (голос, тембр, швидкість мовлення тощо).

Вважаємо, що важливою умовою ефективності професійного мовлення вчителя є: самоосвіта (робота із фаховими статтями, участь у професійних вебінарах за Інтернет-джерелами).

Завдання для самостійної роботи:

Опираючись на фахову літературу, занотувати тези до питання «Дихання, голос, дикція як елементи педагогічної тактики в процесі мовлення».

Запитання для самоконтролю:

1. Яка відмінність між поняттями мова і мовлення?
2. Що таке «мовлення»?
3. Як Ви розумієте поняття «індивідуальність мовлення»?
4. Що таке «культура мовлення»?
5. Які функції мовлення вчителя у взаємодії з учнями виокремлюють?
6. У чому полягає ефективність професійного мовлення вчителя?
7. Які норми сучасної української літературної мови виокремлюють?
8. Яку фахову статтю щодо удосконалення культури мовлення вчителя фізкультури Ви порекомендували б опрацювати?

ТЕМА 6. МАЙСТЕРНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

План

1. Поняття «спілкування», «педагогічне спілкування», його види.
2. Етапи педагогічного спілкування.
3. Стили педагогічного спілкування, їх характеристика.

1. Поняття «спілкування», «педагогічне спілкування», його види.

Проблема педагогічного спілкування розглядається на основі наукових досліджень І. Випасняка, І. Зязюна, Г. Ковальчук, Г. Презлятої, О. Фотуйма, О. Ханікянц та інших.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін

«спілкування» трактується як: «1) дія за значенням спілкуватися; 2) взаємні стосунки; діловий, дружній зв'язок». Спілкування може виявлятися за допомогою вербальних і невербальних засобів.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування в освітньому процесі між учителем та здобувачем, яке спрямоване на формування особистості школяра, створення умов для розвитку креативності.

До функцій педагогічного спілкування відносять: пізнання людьми одне одного, обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організацію діяльності, обмін досвідом, самопрезентацію педагога, співчуття, співпереживання.

Розрізняють вербальне й невербальне спілкування, що є в тісному взаємозв'язку. Вербальне спілкування супроводжується словесним його оформленням, невербальне – рухами, жестами, мімікою.

Серед засобів невербальної комунікації вчителя фізичної культури О. Ханікянц виокремлює:

I. Мову тіла.

1. Статичну експресію (виявлення почуттів, емоцій, переживань):

- а) фізіогноміка (експресія обличчя і фігури, зумовлена будовою тіла);
- б) артефакти (прикраси зовнішності: манера одягатися, зачіска, косметика);
- в) система запахів (природні, штучні).

2. Динамічну експресію:

- а) такесика (система дотиків і потискування руки, поплескування тощо);
- б) просодія (характеристика голосу: темп, тембр, висота, гучність, наголоси, акценти);
- в) екстралінгвістика (використання у мові пауз, покашлювання, сміху, позіхань, плачу);
- г) кінесика (сукупність рухів (жестів, міміки), що застосовуються в процесі людського спілкування (за винятком рухів мовного апарату):
 - виражальні рухи (міміка, жести, постава, хода);
 - контакт очей (спрямованість руху, частота контакту, тривалість).

II. Міжособистісний простір (проксеміка). (Виступаючи як особлива знакова система, простір і час організації процесу спілкування несуть смислове навантаження, будучи компонентами комунікативної ситуації. При дуже малій або великій відстані люди можуть відчувати незручність і дискомфорт):

- а) дистанція;
- б) взаємне розміщення під час спілкування.

III. Часові характеристики спілкування:

- а) час спілкування;
- б) запізнення; в)

затримка дій.

Розглядаючи проблему педагогічного спілкування, І. Зязюн виокремлює три його компоненти: пізнавальний, естетичний і поведінковий:

«Спілкування обов'язково передбачає формування у педагогів і учнів образів один одного і понять про особистісні властивості кожного учасника спілкування; воно несе в собі естетичну характеристику – зовнішню і внутрішню подобу учасників, викликає певне до себе ставлення; у спілкуванні проявляється і поведінковий компонент – слова і справи, адресовані педагогом учням і навпаки». За словами науковців (І. Випасняк, Г. Ковальчук, Г. Презлята, О. Фотуйма) у педагогічній практиці розрізняють такі види спілкування: функціонально-рольове, особистісно-орієнтоване, педагогічний діалог. Функціонально-рольове спілкування – це суто ділове управлінське спілкування, при якому не беруться до уваги мотиви, інтереси ні вчителя, ні учня. Особистісно-орієнтоване спілкування є складною психологічною взаємодією, яка передбачає виконання певних нормативних функцій із виявом особистого ставлення, почуттів, і спрямована на розвиток особистості учня. Педагогічний діалог – це тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагогів та учнів.

Важливим для досягнення успіху в процесі спілкування є обізнаність учителя фізичної культури із віковими, індивідуальними, анатомо-фізіологічними, психічними особливостями школярів, їхнім станом здоров'я, рівнем фізичної підготовленості, інтересами тощо.

2. Етапи педагогічного спілкування

За Н. Волковою, педагогічне спілкування включає такі структурні елементи або етапи:

- моделювання викладачем майбутнього спілкування (прогностичний етап) – окреслюються контури майбутньої взаємодії: планування і прогнозування змісту, структури, засобів спілкування;
- «комунікативна атака» – завоювання ініціативи, встановлення емоційного і діалогового контакту. Вона можлива, якщо у викладача сформовані комунікативні вміння. Орієнтування в ситуації спілкування

охоплює: орієнтування в співрозмовникові, просторових умовах спілкування, обставинах, які піддаються зоровому і кінетичному сприйманню; орієнтування в часових умовах спілкування (наявність чи відсутність дефіциту часу); орієнтування в соціальній ситуації спілкування (актуальних взаємовідносин між тими, хто спілкується). Необхідним компонентом орієнтування в особі співрозмовника є регулятори (контакт очей, міміка підтвердження або непорозуміння: кивок головою, підняття брів, усмішка тощо); мовленнєві сигнали, які вловлює комунікатор (той, хто промовляє) у поведінці реципієнта (того, кому адресоване мовлення);

– керування спілкуванням – свідомо й цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до його мети. На цьому етапі відбувається обмін інформацією, її оцінками, взаємооцінка співрозмовників. Важлива при цьому атмосфера «Я», відчувати позитивні емоції від спілкування.

Одним із засобів, що підкріплює вплив спілкування, можна назвати ініціативність, яка вимагає певної поведінки та звучання голосу. У системі педагогічного спілкування ініціативність виступає як важливе комунікативне завдання педагога. Природно, що форми вираження ініціативності різноманітні. Ініціативність при цьому може бути такою:

- педагог відкрито виступає як ініціатор спілкування;
- педагог виступає як прихований ініціатор діяльності, причому в цьому випадку у студентів складається враження, що ініціаторами цієї діяльності є вони самі.

Прийоми та зміст привертання та утримання уваги:

1. Голосова та емоційна модуляція. Зміна інтонації, тембру, висоти, гучності голосу (від звичайного до шепотіння).

2. Переривання мовлення, використання антиципації (здогадка). Переривання мовлення на словах, досить очевидних для аудиторії, з вимогою вимовляти їх вголос усім, хто здогадався, на якому слові перервано мовлення.

3. Модуляція темпу мовлення. Витримування паузи: зміна темпу від навмисно повільного до скоромовки. Різка зміна швидкості мовлення.

4. «Провали пам'яті». Імітація забування досить очевидних для аудиторії елементів повідомлення: дат, імен, термінів, назв тощо з проханням допомогти їх відтворити.

5. Заохочення активних учнів. Жестикуляція. Супроводження мовлення мімікою і відповідною змісту емоційною та ілюстративною жестикуляцією.

6. Риторичні запитання. Повторювання основних елементів повідомлення у вигляді запитання, на яке, після невеликої паузи, відповідь дає сам учитель.

3. Стилі педагогічного спілкування, їх характеристика

Стиль спілкування – це комплекс методів, прийомів, які використовуються вчителем під час педагогічної взаємодії. Класифікація стилів спілкування за М. Березовіним, Я. Коломинським :

- активно-позитивний – емоційно-позитивне ставлення до студентів і педагогічної діяльності, що адекватно реалізується у манері поведінки, в комунікативних впливах проявляється замкнутість, сухість, категоричність і педантизм;

- ситуативний стиль – емоційна нестабільність (під впливом конкретних ситуацій у поведінці викладачів проявляються риси позитивного і негативного стилю);

- активно-негативний стиль – відверта емоційно-негативна спрямованість, що проявляється в різкості, дратівливості, акцентуванні уваги на недоліках студентів, частих зауваженнях і покараннях;

- пасивно-негативний стиль – властивий педагогам, які не так відверто проявляють негативне ставлення до студентів і педагогічної діяльності, що реалізується в емоціях в'ялості, прихованій неприязні, сухості та відчуженості, байдужості до успіхів і невдач студентів, формалізмі в роботі.

Класифікація стилів педагогічного спілкування за К. Левіним:

- авторитарний;
- ліберальний;
- демократичний.

Ці стилі можна охарактеризувати цілою низкою певних якостей, які групуються і розглядаються за їх формальною і змістовною ознаками.

Формальна ознака – характеризує форму звертання, форму стосунків суб'єктів і об'єктів педагогічного процесу. Змістова ознака визначає суть, основу змісту його окремих дій і вчинків, які в сумі складають ґрунт власне педагогічної діяльності вчителя початкових класів.

Ознаки авторитарного стилю спілкування педагога і учнів.

Формальна ознака:

1. Учитель до учнів звертається у формі жорсткого наказу, розпоряджень, вказівок.
2. Стиль мови – командний.
3. Вимоги до учнів завищені, без урахування реальних можливостей та умов.
4. «Придушує» будь-які прояви почуттів учнів, не враховує педагогічні особливості. Не звертає уваги на реакцію учнів, їхні дії.
5. Негативно сприймає більшість вчинків дітей, яскраво виражені негативні установки на неформальне до нього звертання; оцінка

ефективності діяльності учнів об'єктивна, однак перевага надається формальній стороні.

6. Діти такого вчителя не люблять і часто дають йому різні прізвиська. Змістовна ознака:

1. Відноситься до учнів як до безправних об'єктів діяльності.
2. Чітко планує свою майбутню діяльність і вимагає того ж від інших. Проявляючи власну розумну ініціативу, не допускає її зі сторони дітей.
3. Не вірить у здібності дітей, свою думку вважає єдиною правильною і непогрішною, виникають труднощі у спілкуванні з дітьми. Дуже часто сам буває ініціатором конфліктних ситуацій.
4. Виходить від серединного уявлення про учня.

Такий стиль є неприпустимим в організації освітньої діяльності.

Орієнтовний перелік властивостей ліберального стилю педагогічного спілкування.

Формальна ознака:

1. Форма звертання до учнів часто міняється.
2. Немає системи чітких і послідовних вимог до учнів.
3. Тон мови часто ласкаво-запопадливий або нерішучий, оскільки вчитель не впевнений, що його вимоги будуть виконані.
4. Часто «забуває» про свої попередні вимоги і через деякий час може вимагати зовсім протилежне.
5. Любить себе хвалити, завищує оцінки дітям. За низькі результати праці може звітуватися як за виконану колосальну роботу.

6. Грає пасивну роль у виховному процесі. Змістовна ознака:

1. Намагається не втручатися у життя колективу, не виявляє активності, проблеми вирішує формально.
2. Легко підпадає під чужі впливи, інколи протилежні.
3. Легко спілкується з дітьми, прагне не псувати з ними стосунки.
4. Не має чіткого плану роботи.

5. У конфліктних ситуаціях, які торкаються його особистості, виявляє плаксивість і прагне викликати співчуття.

Орієнтовний перелік властивостей демократичного стилю педагогічного спілкування.

Формальна ознака:

1. Тон звертання дружній, товариський, характер мови спокійний, привітний.
2. Вимоги до учнів адекватні їхнім можливостям з урахуванням

рівня розвитку, підготовки, індивідуальних властивостей.

3. Вміє вислухати дітей.

4. Уміє заохотити дітей.

5. Уміє прислухатися до думки учнівського колективу.

1. Уміє спілкуватися з дітьми і в позанавчальний час. Змістовна ознака: Уміє сам виявити розумну ініціативу і водночас схвалює і підтримує корисні починання зі сторони учнів.

2. Уміє критично оцінювати свої дії. Сприймає критику і не переслідує за неї.

3. Має чіткий перспективний план.

4. Щиро турбується про дітей.

5. Працює з усім класом; прагне враховувати індивідуальні властивості й особистий досвід школяра, його активність і потреби; не стереотипний у поведінці.

6. Здатний ризикувати у виборі форм і методів навчально-виховної роботи.

У чистому та ідеальному вигляді розглянуті стилі майже не існують. У педагогічній практиці склалася система моделей стилів спілкування. Педагогічний такт є проявом стилю спілкування. Важливою рисою педагогічного спілкування є вживання формул українського мовленнєвого етикету (добрий день, добридень, вельми вдячний, дякую за відповідь, успіхів, хай щастить та інші).

У процесі формування педагогічної майстерності ключовим визначається наявність педагогічного такту. Поняття «педагогічний такт» у наукових розвідках трактується як моральна поведінка вчителя, що включає передбачення всіх об'єктивних наслідків вчинку, передбачення його сприймання вихованцями, вираз високої гуманності, чуйності, піклування про учнів, найкращий засіб встановлення доброзичливих стосунків з ними за будь-яких обставин. Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога на вихованців, у дотриманні почуття міри у спілкуванні з ними, в умінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування у педагогічному процесі та у пошані до особистості вихованця.

Завдання для самостійної роботи:

З'ясувати, які бар'єри у спілкуванні в системі «Педагог – учень» можуть виникати, навести приклади. На Вашу думку, які шляхи становлення педагогіки партнерства у процесі заняття спортом можливі?

Запитання для самоконтролю:

1. Як трактують зміст терміну «спілкування»?

2. Що таке «педагогічне спілкування»?
3. У чому полягає вербальне й невербальне спілкування?
4. Які особливості мови тіла як засобу невербальної комунікації можете вказати?
5. Що таке стиль спілкування?
6. Як класифікують стилі спілкування? Які ознаки авторитарного стилю спілкування можете назвати?
7. У чому полягають особливості ліберального стилю?
8. На чому базується демократичний стиль спілкування?
9. Що таке педагогічний такт?

ТЕМА 7. СПОСОБИ ТА СТРАТЕГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

План

1. Способи комунікативного впливу на особистість.
2. Стратегії взаємодії у спілкуванні.
3. Ораторське мистецтво педагога.

1. Способи комунікативного впливу на особистість

Найважливішим способом впливу на особистість школяра є слово вчителя, уміння спілкуватися з учнями. За Н. Волковою до спеціальних якостей комунікативності вчителя належать: комунікативні знання – узагальнений досвід людства в комунікативній діяльності, відображення у свідомості комунікативних ситуацій в їх причинно-наслідкових зв'язках і відношеннях;

- комунікативні навички – автоматизовані свідомі дії, що сприяють швидкому відображенню у свідомості комунікативних ситуацій, визначають успішність сприйняття, розуміння об'єктивного світу й відповідного впливу на нього в процесі педагогічної комунікації;

- комунікативні вміння – комплекс дій, які базуються на теоретичній і практичній підготовленості, що дає змогу творчо використовувати комунікативні знання та навички для відображення й перетворення дійсності;

- комунікативні звички – доведені до автоматизму комунікативні дії;

- комунікативний характер – головні якості, властивості особистості, що виявляються в типовій для неї активності в комунікативній діяльності й у ставленні до навколишнього світу, до інших людей, до себе.

Усі ці якості формують комунікативну поведінку вчителя.

Сьогодні виокремлюють чотири основні способи комунікативного

впливу: навіювання, переконування, наслідування, зараження своїм настроєм. У педагогічній діяльності найважливішими є переконування й позитивне навіювання. Вони різні за механізмами впливу на особистість.

Переконування передбачає звернення передусім до свідомості людини з оперттям на її почуття й досвід з метою формування в неї свідомого ставлення до норм поведінки, іншими словами – зміни поглядів, зняття перепон для надходження нової інформації. Навіювання – це звернення до неусвідомлюваної сфери психіки. Мета його – формування установок до дії. Це певна підказка, яку людина приймає при зниженій критичності. Навіювання повинно нести позитивну енергію.

Формула переконування: дістав інформацію – зрозумів, маю певне ставлення. Тобто прийняв для себе як значуще – керуватимуся цим у своїй діяльності й поведінці. Формула навіювання – прийняв підказку – дію. Підказка, подана в готовому вигляді, приймається, бо спирається на потреби.

Результат переконування – переконання, які можна змінити у подальшому, якщо є достатня аргументація. Результат навіювання – віра у свої сили.

Форми переконування: роз'яснення, розповідь, бесіда, пояснення, доведення. Форми навіювання: команда, наказ, вказівка, розпорядження, настанова, натяк, схвалення, осуд.

Під час організації переконування слід дотримуватися певних вимог, до яких належать:

- цілеспрямованість; урахування відповідності віковим особливостям та індивідуальності учня;
- доказовість, логічність;
- гармонія фактів і висновків, уникнення моралізування (завдання вчителя – дібрати факти для підведення учнів до самостійних висновків);
- оперття на досвід учнів, узгодження поглядів попереднього досвіду з новими.

За словами Н. Волкової, дотримання правил педагогічного спілкування вбереже педагога від багатьох труднощів та помилок, які підстерігають його в практичній діяльності. Стислий їх виклад:

1. Успіх педагогічної діяльності насамперед залежить від культури спілкування.
2. Моделюйте спілкування не «від себе», а від дітей, їх потреб та інтересів.

3. Орієнтуйте педагогічний вплив мови на конкретного учня, а не на абстрактну групу.
4. Використовуйте різні види спілкування.
5. Спілкуйтесь із дітьми на взаємних інтересах, проте не організовуйте спілкування «по вертикалі», зверху вниз.
6. Постійно враховуйте психологічний стан окремих вихованців і колективу загалом.
7. Дивіться на себе збоку, постійно аналізуйте власні вчинки й дії.
8. Умійте слухати дітей, зважайте на їх думку.
9. Намагайтесь зрозуміти настрій дитини й на цій основі моделюйте спілкування з нею.
10. Спілкування не повинно призводити до конфліктів, а попереджувати їх.
11. Не принижуйте людську гідність.
12. Спілкування має бути систематичним. Не залишайте поза увагою «незручних» для вас дітей.
13. Будьте ініціативним у спілкуванні.
14. У процесі спілкування враховуйте стать вихованців.
15. Уникайте штампів, постійно шукайте нові форми, засоби, методи й прийоми.
16. Долайте негативні установки стосовно конкретного учня.
17. У процесі спілкування уникайте абстрактної критики, оскільки це породжує опір.
18. Якомога частіше усміхайтесь: це викликає позитивні емоції, спонукає до продуктивного спілкування.
19. У процесі вашого спілкування частіше висловлюйте похвалу, заохочення.
20. Відкрито виявляйте в дитячому колективі ставлення до вихованців.
21. Постійно розвивайте власну комунікативну пам'ять, запам'ятовуючи педагогічні ситуації, їх перебіг.
22. Якщо назріває потреба в індивідуальній бесіді, завчасно розробіть її план.
23. У процесі спілкування в центрі уваги має бути особистість учня, його гідність.
24. Ураховуйте соціально-психологічне зростання дитини.

25. Систематично аналізуйте процес спілкування.
26. Технологія й тактика спілкування мають бути направлені на усунення психологічних бар'єрів між вихователем і вихованцями.
27. Ураховуйте в процесі спілкування індивідуальні особливості, темперамент, характери учнів.
28. Окремо обдумуйте особливості спілкування з важковиховуваними дітьми.
29. У процесі спілкування не зловживайте перевагами як керівник- вихователь.
30. Постійно вдосконалюйте інструмент спілкування – власне мовлення (Н. Волкова).

2. Стратегії взаємодії у спілкуванні

Учитель обирає стратегію спілкування. Вона повинна бути спрямована на розвиток особистості. У конкретній ситуації, особливо коли вона набуває конфліктного характеру, кожний учитель керується певною, обраною ним стратегією, тобто домінантними тенденціями в його поведінці (до чого він схильний у взаємодії з учнями, їхніми батьками. спільно розібратись у ситуації і разом знайти оптимальний вихід із неї).

Уміння аналізувати ситуацію й вибрати конструктивне рішення – ознака майстерності педагога. Вся його діяльність – нескінченний ланцюг ситуацій. Упродовж навчального дня він вступає в різні стосунки: спонукає до праці, з'ясовує причини невиконання завдань, запізнень, обговорює з колегами виробничі питання, зустрічається з батьками тощо. У центрі всіх педагогічних ситуацій – інтереси дитини. Спілкуючись із нею, її батьками, колегами, учитель дотримується головної мети – розвитку вихованця, використовуючи при цьому різні стратегії.

Учені виокремлюють п'ять основних стратегій взаємодії: суперництво, уникнення, пристосування, компроміс, співробітництво.

У педагогічній діяльності, де головною метою вчителя є розвиток учня, вибір таких стратегій, як конкуренція (коли один, тобто вчитель, виграє, а інший – учень програє), уникнення, пристосування чи компроміс має відбуватися залежно від ситуації. Головною стратегією, що забезпечить соціальний розвиток особистості учня, має бути стратегія співробітництва, адже саме вона забезпечує результат у взаємодії «виграти». Навіть якщо не вдається досягти цілковитого задоволення потреб обох сторін, ми (і вчитель, і учень) все ж навчимося вести

спільний пошук взаємовигідних рішень, цінувати потреби один одного. Але при наявності конфлікту між учнем й учителем, що не повинно бути, слід шукати ефективні прийоми впливу. Н. Волкова пропонує для його вирішення ігрові методи:

Метод інтроспекції. Полягає в здатності поставити себе на місце іншого, уявити його думки, почуття, зробити висновки про мотиви та зовнішні подразники його поведінки. Цей метод є досить ефективний, але межує із загрозою прийняти власні думки та почуття за думки й почуття іншої людини, неправильно відтворити образ опонента. Ставлячи себе на місце іншого, потрібно порівнювати дії та поведінку людини з уявленнями про неї.

Метод емпатії. Заснований на техніці проникнення в переживання іншої людини. Ефективно послуговуються ним емоційні, здатні до інтуїтивного мислення особи, котрі, довіряючи своєму інтуїтивному відчуттю, завчасно зупиняють інтелектуальні інтерпретації.

Метод логічного аналізу. Зорієнтований на людей з раціональним мисленням. Щоб зрозуміти співрозмовника, така людина відтворює систему інтелектуальних уявлень про нього, ситуацію, у якій він перебуває. В іншому випадку вчитель, зберігаючи внутрішній спокій та стабільність, намагається уникнути конфлікту. Якщо один з партнерів із спілкування зберігає стриманість, рівновагу і відчуженість, то інший позбувається можливості розпочати конфлікт або взаємодіяти у «конфліктному режимі».

Конфлікти між педагогом і дитиною, між педагогом і колективом – велика біда для школи... думайте про дитину справедливо – і конфліктів не буде... вміння уникнути конфлікту – одна з рис, які за самою сутністю своєю є педагогічною мудрістю вчителя (В. Сухомлинський).

Вважаємо, що у спілкуванні вчителя з учнем важливою є технологія взаємного успіху. Кожен урок учителя повинен чітко визначити перед учнями завдання та шляхи його вирішення. Застосування інноваційних методів навчання викличе інтерес до предмету та до вчителя як важливого суб'єкта цього процесу

Ораторське мистецтво педагога

Ораторське мистецтво є специфічною сферою діяльності. Учитель повинен говорити логічно, дохідливо й переконливо. Професійна професія вимагає від вчителя високого рівня навичок переконання, він має бути оратором, яскравою особистістю, впливати своєю чарівністю, словом і вдачею, професіоналізмом. Учителеві необхідно використовувати принципи античної педагогічної

риторики: «Учити, радувати, спонукати!»

Особливим у мовленні є постановка голосу, його тон. Одне й те ж слово можна сказати так, що воно прозвучить упевнено або нерішуче, приємно або неприємно. З учнями треба говорити так, щоб вони відчували в мовленні педагога його волю, душу, культуру.

Про володіння вчителем ораторським мистецтвом свідчать:

- 1) культура мовлення;
- 2) багатий лексичний склад мовлення (наявність порівнянь, крилатих виразів тощо);
- 3) техніка мовлення;
- 4) знання засобів мовленнєвого впливу та його видів: логічне переконання; навіювання емоційних станів (здивування, інтересу тощо); мотивацію наслідування мовця; «зараження» певним ставленням до предмета мовлення (почуттям естетичного переживання).

О. Юрченко у статті «Ораторське мистецтво для вчителів: методи, які варто знати кожному» подає рекомендації Геннадія Бондаренка щодо прийомів удосконалення техніки мовлення, що допоможе оволодіти ораторським мистецтвом. Окремі цитатні витримки із статті:

Найперше – важливо навчитися правильно подавати звук. Досить часто вчитель не знає, як отримати приємний і глибокий звук, як застосовувати резонатори (головний і грудний), що підсилюють звучання голосу.

Деякі вправи:

- 1) промовити в корені верхніх зубів: а-а-а-а або у-у-у-у. Говорити це слід в зручному для вас діапазоні. Промовляйте гостро: має виникнути відчуття, наче вколюєте цей звук голочкою;
- 2) виразно промовити: да-да-да-да або ду-ду-ду-ду, при цьому згадати про «аромат квітів», «гарячу картоплю». Рот дуже об'ємний, красивий. Горло широке, низьке.

Дієвими вправами, на думку вченого, на розвиток голосу, дихання і дикції є енергійне вимовляння таких звуків:

[П]-[Б], [П]-[Б], [П]-[Б] – зміцнює м'язи губ,

[Т]-[Д], [Т]-[Д], [Т]-[Д] – зміцнює м'язи язика,

[К]-[Г], [К]-[Г], [К]-[Г] – зміцнює м'язи гортані. Для розвитку рухливості голосу варто виконувати таку вправу: оберіть улюблений вірш і намагайтеся кожен його рядок читати, підвищуючи тон голосу (наче крокуєте сходами), а потім – «спускайтеся» голосом донизу. Важливо, щоб педагог навчився застосовувати логічні, граматичні, логіко- граматичні, ритмічні та психологічні (почуттєві) паузи. Дуже дієвим є прийом «скелетування». Наприклад: у реченні «Хто їде в негоду тим лісом густим?» прийом «скелетування» підкаже, що

основними, цінними словами (скелетом) є «Хто... їде... лісом...?» (логічний наголос). Саме вони потребують логічного наголосу (посилення голосу). Проте потрібно пам'ятати, що логічний наголос має й інші виміри: підвищення голосу та уповільнення.

Щодо темпу мовлення, за порадами дослідника: повільніше промовляється все те, що пов'язане зі смутком, журбою, журливістю. Варто дещо сповільнювати вимову найважливіших для вираження змісту слів, зазвичай тих, що виділяються логічним наголосом; швидше промовляється все те, що пов'язане з радістю, схвильованістю, напруженістю. У межах речення швидше промовляється все те, що становить доповнення, пояснення, уточнення.

Варто пам'ятати, що лише дивлячись в очі слухачів, звертаючись до них, вчитель зможе передати їм свою енергетику. Якщо мовець дивиться на стелю або у вікно, вся енергетика полетить за напрямом погляду. Необхідно навчитися не просто відтворювати слово, а відчувати його на звук, образ, навіть смак. Від цього слова слухачам повинно стати тепло або холодно, приємно або страшно, спокійно або незручно тощо.

Педагог може привертати увагу учнів за допомогою: фраз «послухайте, будь ласка...», «прошу звернути на це увагу...»; «я ще раз звертаю вашу увагу на...», пауз, зміни тону голосу, висловлення власного ставлення «я не можу не поділитися з вами своїми враженнями, думками...», створення атмосфери творчості «як ви розумієте...», «самі бачите, що...», «подумайте, будь ласка...», «давайте подивимося...», «згадали, так?», «разом сформулюємо...».

Учителю необхідно оволодіти «інструментами» переконування.

Завдання для самостійної роботи:

Скласти ментальну карту – характеристику перцептивної сторони педагогічного спілкування.

Запитання для самоконтролю:

1. Що вважають найважливішим способом впливу на особистість школяра?
2. Які спеціальні якості комунікативності вчителя виділяють?
3. Що таке комунікативні знання?
4. У чому відмінність між комунікативними якостями та комунікативними вміннями?
5. Що таке переконування?
6. У чому полягає процес навіювання?
7. Чому навіювання вважають одним із способів впливу на особистість?
8. Які п'ять основних стратегій взаємодії виокремлюють?

9. о таке ораторське мистецтво?

10. Які ознаки свідчать про володіння вчителем ораторським мистецтвом?

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ (за вибором: доповідь)

№ з/п	Тематика (за вибором: сценарій спортивного свята)	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1.	Спортивно – оздоровче свято, присвячене Дню Збройних Сил України.		
2.	Козацькі розваги.		
3.	Спорт єднає всіх.		
4.	Олімпійський тиждень.		
	Разом	10	10

ЗДОБУВАЧ ПРИ ВИКОНАННІ ІНДЗ ПОВИНЕН ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ, НЕ ДОПУСКАТИ АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ.

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання (відповідно до ст. 69 Закону України «Про вищу освіту»).

Види академічного плагіату:

- копіювання;
- перефразування;
- компіляція;
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- подання як власних робіт (тез, аналітичних звітів, письмових робіт, есеїв тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література

1. Безкопильний О. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: теорія та методика : монографія / О. О. Безкопильний. — Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. — 552 с.
2. Василь Каплінський, Олександр Дамзін , Парадигмальні особливості особистісно-професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури з кінця хх – початку ххі століття , *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія: 2024: Випуск 77
3. Качан О. А., Пристинський В. М., Коломоєць Г. А., Онішкевич О. М. Цікава фізкультура в закладах загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. — Слов'янськ : ДДПУ, 2022. — 163 с.
4. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо викладання фізичної культури у 2022/2023 навчальному році : додаток до листа МОН. — Київ : МОН, 2022.

Допоміжна

1. Бобошко В. В., Романенко С. С., Тітова Г. В., Борщенко В. В. Основи застосування міждисциплінарного підходу в процесі підготовки фахівців у сфері фізичної культури. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 39. С. 116–121.
2. Основи педагогічної майстерності. Опорні конспекти лекцій для студентів денної та заочної форм навчання спец. 014 «Середня освіта (фізична культура)» : навч. посібник / укладач Хома Т. В. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2021. 112 с.
3. Олександр Дамзін. Особистісно-професійне становлення майбутнього вчителя фізичної культури в процесі позааудиторної роботи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія: 2024: Випуск 79
4. Олександр Дамзін. Проблема становлення майбутнього вчителя фізичної культури як особистості та педагога-професіонала в контексті історії і сьогодення . *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія: 2022: Випуск 72
5. Романенко С. С. Позитивна мотивація до занять як вагомий чинник успішності школярів на уроках фізичної культури / С. С. Романенко, Т. Й. Бандура // 1. *Інноваційна педагогіка*. - 2023. - Вип. 57. Т. 2. - С. 201-203

Інформаційні ресурси

1. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua>
2. Міністерство молоді і спорту України URL: <http://www.mms.gov.ua>
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Одеська національна наукова бібліотека: офіційний сайт. URL: <http://odnb.odessa.ua/>
5. Бібліотека Університету Ушинського: офіційний сайт. URL: <https://library.pdpu.edu.ua/>

Навчальне видання

Ганна ТІТОВА

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»**

для здобувачів вищої освіти за другим (магістерським) рівнем
зі спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)